

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Czytelność tekstu w wybranych podręcznikach do nauczania muzyki w szkole podstawowej

Author: Anna Łobos

Citation style: Łobos Anna. (2013). Czytelność tekstu w wybranych podręcznikach do nauczania muzyki w szkole podstawowej. W: H. Synowiec, M. Kubarek (red.), "Odmiany polszczyzny w szkole : teoria i praktyka" (S. 202-219). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Anna Łobos
Uniwersytet Śląski
Katowice

Czytelność tekstu w wybranych podręcznikach do nauczania muzyki w szkole podstawowej

Wstęp

Podręczniki, jako jedno z podstawowych źródeł wiedzy ucznia, były i są przez badaczy, żywo zainteresowanych edukacją i wychowaniem dzieci i młodzieży, wnikliwie analizowane pod względem merytorycznym. W ostatnim dwudziestoleciu środowisko skupione wokół nauki i dydaktyki wielokrotnie badało zagadnienia związane z jakościową oceną programów nauczania i odpowiadających im podręczników. Opracowania, recenzje i uwagi na ten temat są wynikiem dyskusji podejmowanych przez wielu specjalistów reprezentujących rozmaite dziedziny naukowe, przedstawicieli środowiska nauczycielskiego, osoby bezpośrednio i pośrednio związane ze szkolnictwem. Wiedza ta jest niezbędna, ponieważ szeroka oferta wydawnicza podręczników przeznaczonych dla uczniów polskich szkół z pozoru tylko ułatwia nauczycielom wybór właściwego podręcznika (zestawu podręczników). Zawartość merytoryczna książek, ich szata graficzna, cena, nierzadko zachęta ze strony wydawnictw walczących o klientów czy sugestia ze strony np. dyrekcji szkoły decydują o tym, z jakich podręczników uczą się konkretnego przedmiotu dzieci i młodzież.

Różnorodność badań nad podręcznikami zaowocowała już wieloma obszernymi opracowaniami¹. W ostatnich latach ukazują się kolejne tomy

¹ Przykładowe prace: W. KOJS: *Uwarunkowania dydaktycznych funkcji podręcznika*. Warszawa 1975; *Z badań nad podręcznikiem szkolnym*. Red. B. KOSZEWSKA. Warszawa 1980; E. STAWOWY: *Wartości i manipulacje w podręcznikach szkolnych*. Kraków 1995;

*Prac Komisji Polskiej Akademii Umiejętności do Oceny Podręczników Szkolnych*², prowadzone są szeroko zakrojone badania dotyczące podręczników w Katedrze Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach³, które uwzględniają także zagadnienia związane z komunikatywnością tekstów dydaktycznych⁴. Analizowane przez grono specjalistów podręczniki dopuszczone do użytku szkolnego to najczęściej książki do nauczania przedmiotów humanistycznych, przyrodniczych i ścisłych. Nie ma w tej grupie podręczników wprowadzających uczniów w świat sztuki, do której zalicza się muzykę. Kultura pełni ważną funkcję w życiu człowieka i narodu, dlatego konieczne jest podjęcie badań dotyczących podręczników do nauczania muzyki, w tym języka tych podręczników.

Celem tego artykułu jest dotychczas niepodjęmowana analiza języka dopuszczonych do użytku szkolnego podręczników do nauczania muzyki w klasach IV–VI szkoły podstawowej. Obszar badawczy jest niezwykle rozległy ze względu na specyficzną rolę, jaką odgrywa muzyka w nauczaniu szkolnym (należy tu wspomnieć zarówno o funkcji poznawczej, jak i kulturotwórczej). Treści przekazywane w trakcie lekcji z tego przedmiotu wzbogacają wiedzę ucznia, jednocześnie silnie oddziałując na sferę wrażliwości estetycznej i etycznej. Poznanie środków językowych, jakimi posługują się piszący dla uczniów, jest niezwykle ważne, ponieważ słownictwo, związki frazeologiczne, konstrukcje składniowe przyswojone we

J. SKRZYPCZAK: *Podręcznik szkolny – wymagania, ocena, rozbudowa, metodyka stosowana*. Poznań 2003; J. NOCOŃ: *Podręcznik szkolny w dyskursie dydaktycznym – tradycja i zmiana*. Opole 2009.

² Od 2002 roku ukazało się 11 tomów. Ostatnio opublikowano: *Opinie edukacyjne Polskiej Akademii Umiejętności. Prace Komisji PAU do Oceny Podręczników Szkolnych*. Red. G. CHOMICKI. T. 11. Kraków 2011 (wszystkie tomy dostępne są także na stronie: <http://pau.krakow.pl/index.php/Prace-Komisji-do-Oceny-Podrecznikow-Szkolnych.html> [data dostępu: 21.12.2012]).

³ *Podręczniki do kształcenia polonistycznego w zreformowanej szkole – koncepcje, funkcje, język*. Red. H. SYNOWIEC. Kraków 2007; K. GĄSIÓREK, D. KRZYŻYK, H. SYNOWIEC: *Funkcje i struktura oraz język podręczników do kształcenia zawodowego. Przewodnik dla autorów i wydawców*. Warszawa 2010.

⁴ K. GĄSIÓREK: *Wskaźnik czytelności podręczników dla klas I–III szkoły podstawowej w ujęciu diachronicznym*. W: *Podręczniki do kształcenia...*, s. 97–108; K. GĄSIÓREK: *Czytelność podręczników szkolnych w związku z rozwojem słownictwa uczniów*. W: *„Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”*. T. 10. Red. L. GIŁOWA, E. POŁAŃSKI. Katowice 1990, s. 125–145.

wczesnym dzieciństwie i młodości mają olbrzymi wpływ na późniejszy sposób posługiwania się językiem przez dorosłego człowieka⁵. Badania statystyczne – ilościowe i jakościowe – pozwalają na bardzo dokładną charakterystykę języka⁶ (pisanego⁷ i mówionego⁸). Dzięki nim możliwe jest także odniesienie się do dotychczasowych wyników badań nad podręcznikami oraz analizowanie językowego obrazu świata – zawartego zarówno w tekstach pisanych przez dzieci i młodzież⁹, jak i przez piszących dla nich autorów¹⁰.

Podręczniki do nauczania muzyki w klasach IV–VI szkoły podstawowej

Nauczyciele muzyki mogą obecnie korzystać z jednego z ośmiu podręczników do nauczania muzyki w klasach IV–VI szkoły podstawowej, które są dopuszczone do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i które wpisane zostały do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego do nauczania muzyki

⁵ H. ZGÓŁKOWA: *Czym język za młodu nasiąknie...* Poznań 1986; I. SAMBORSKA: *Dziecko w świecie konsumpcji. Pedagogiczny wymiar zjawiska*. Bielsko-Biała 2009.

⁶ R. HAMMERL, J. SAMBOR: *O statystycznych prawach językowych*. Warszawa 1993; IDIEM: *Statystyka dla językoznawców*. Warszawa 1990.

⁷ I. KURCZ, A. LEWICKI, J. SAMBOR, J. WORONCZAK: *Słownictwo współczesnego języka polskiego. Listy frekwencyjne*. T. 1: *Teksty popularnonaukowe*; T. 2: *Drobne wiadomości prasowe*; T. 3: *Publicystyka*; T. 4: *Proza artystyczna*; T. 5: *Dramat artystyczny*. Warszawa 1974–1977; W. PISAREK: *Frekwencja wyrazów w prasie*. Kraków 1972; J. SAMBOR: *Badania statystyczne nad słownictwem (na materiale „Pana Tadeusza”)*. Wrocław 1969; *Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej*. Red. I. KURCZ, A. LEWICKI, J. SAMBOR, K. SZAFRAN, J. WORONCZAK. Kraków 1990; H. i T. ZGÓŁKOWIE: *Słownictwo współczesnej poezji polskiej. Listy frekwencyjne*. Poznań 1992.

⁸ M. ZARĘBINA: *Próba statystycznej analizy słownictwa polszczyzny mówionej (synteza danych liczbowych)*. Wrocław 1985; H. ZGÓŁKOWA, K. BUŁCZYŃSKA: *Słownictwo dzieci w wieku przedszkolnym. Listy frekwencyjne*. Poznań 1987; H. ZGÓŁKOWA: *Słownictwo współczesnej polszczyzny mówionej. Lista frekwencyjna i rangowa*. Poznań 1983; *Współczesna polszczyzna mówiona w odmianie opracowanej (oficjalnej)*. Red. Z. KURZOWA, W. ŚLIWIŃSKI. Kraków 1994.

⁹ B. NIESPOREK-SZAMBURSKA: *Językowy obraz pór roku i tradycji kulturowych w twórczości dzieci*. Katowice 2004; H. ZGÓŁKOWA: *Świat w dziecięcych słowach*. Poznań 1990.

¹⁰ B. NIESPOREK: *Język wierszy dla dzieci (na materiale „Świerszczyka”)*. Katowice 1990; A. ŁOBOS: *Język czasopism i programów telewizyjnych dla dzieci*. Katowice 2003.

na poziomie szkoły podstawowej na podstawie recenzji rzeczoznawców. Poniżej zamieszczono listę wszystkich tych podręczników, uporządkowanych według daty pierwszego wydania (podano również informację o liczbie wznowień, mówiącej o zainteresowaniu środowiska szkolnego daną książką). Od roku 1999 ukazały się następujące podręczniki:

1. Urszula Smoczyńska, Katarzyna Jakóbczak-Drażek: *Muzyka i my. Podręcznik 4*¹¹. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2008 (wydanie dziesiąte; wydanie pierwsze – 1999), 128 s.; *Muzyka i my. Podręcznik 5*¹². Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2007 (wydanie ósme; wydanie pierwsze – 2000), 120 s.; Romana Rataj, Włodzimierz Sołtysik: *Muzyka i my. Podręcznik 6*¹³. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2010 (wydanie dziesiąte; wydanie pierwsze – 2001), 116 s.

2. Agnieszka Kreiner-Bogdańska: *21 spotkań z muzyką. Podręcznik do klasy 4–6 w szkole podstawowej*¹⁴. Warszawa: Oficyna Edukacyjna * Krzysztof Pazdro Spółka z o.o., 2002, 141 s.

3. Teresa Wójcik: *Muzyczny świat. Podręcznik do nauki muzyki dla klas 4–6. Część 1 i 2*¹⁵. Kielce: MAC Edukacja, Grupa Edukacyjna S.A., 2004, po 111 s.

¹¹ Podręcznik dla klasy IV szkoły podstawowej dopuszczony na podstawie recenzji rzeczoznawców: mgr Romany Rataj, mgr Krystyny Stasińskiej, dr. Andrzeja Wilka i mgr Zofii Krasuskiej. Numer dopuszczenia: 129/99.

¹² Podręcznik dla klasy V szkoły podstawowej dopuszczony na podstawie recenzji rzeczoznawców: dr. Władysława Malinowskiego, mgr. Stefana Olberta, mgr Romany Rataj i dr. Marka Gumkowskiego. Numer dopuszczenia: 27/00.

¹³ Podręcznik dla klasy VI szkoły podstawowej dopuszczony na podstawie recenzji rzeczoznawców: dr. Władysława Malinowskiego, prof. dr hab. Marii Przychodzińskiej, mgr Urszuli Smoczyńskiej, dr Barbary Smoleńskiej-Zielińskiej i dr. Marka Gumkowskiego. Numer dopuszczenia: 17/01.

¹⁴ Podręcznik dopuszczony na podstawie recenzji rzeczoznawców: prof. dr. hab. Edwarda Bogusławskiego – z rekomendacji Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, mgr Teresy Cichosz – z rekomendacji Wojewódzkiego Ośrodka Metodycznego w Gorzowie Wielkopolskim, mgr. Stefana Olberta – z rekomendacji Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, dr Krystyny Długosz-Kurczabowej – z rekomendacji Towarzystwa Kultury Języka. Numer dopuszczenia: 64/02.

¹⁵ Podręcznik dopuszczony na podstawie recenzji rzeczoznawców: prof. dr. hab. Antoniego Grochowalskiego z rekomendacji Akademii Muzycznej w Poznaniu, prof. dr. hab. Janusza Króla z rekomendacji Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach, mgr Stefani

4. Alicja Twardowska, Katarzyna Włazińska: *Muzyka. Podręcznik z ćwiczeniami dla klas 4–6. Część 1 i 2*¹⁶. Warszawa: Wydawnictwo JUKA, 2005 (część 2 – wydanie drugie), 78 s., część 1 – 80 s.

5. Katarzyna Jakóbczak-Drażek, Urszula Smoczyńska, Agnieszka Sołtysik: *Klucz do muzyki. Podręcznik dla klas 4–6 szkoły podstawowej. Część 1 i 2*¹⁷. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna, 2006 i 2010 (wydanie czwarte; wydanie pierwsze – 2006), 136 s. i 124 s.

6. Jerzy Burdzy: *Wędrowki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 1 i 2*¹⁸. Warszawa: Nowa Era, 2011 (część 1 – wydanie szóste; wydanie pierwsze – 2006) i 2010 (część 2 – wydanie czwarte; wydanie pierwsze – 2007), 152 s. i 172 s.

7. Elżbieta Korowajczyk: *Moja muzyka. Podręcznik dla klas 4–6 szkoły podstawowej*¹⁹. Straszyn: Wydawnictwo Nowa Era Sp. z o.o., 2011, wydanie trzecie (wydanie pierwsze – 2007), 200 s.

Sierpińskiej z rekomendacji Komitetu Głównego Olimpiady Artystycznej i dr. Piotra Zbróga z rekomendacji Polskiej Akademii Nauk. Numer dopuszczenia: 53/04 (część 1 i część 2).

¹⁶ Podręcznik dopuszczony na podstawie recenzji rzeczoznawców: prof. dr. hab. Antoniego Grochowalskiego (część 1) – z rekomendacji Akademii Muzycznej w Poznaniu, dr. Elżbiety Zwolińskiej (część 2) – z rekomendacji Uniwersytetu Warszawskiego, dr. Władysława Malinowskiego (całość) – z rekomendacji Akademii Muzycznej w Poznaniu, mgr Krystyny Stasińskiej (całość) – z rekomendacji Akademii Muzycznej w Bydgoszczy, prof. dr. hab. Jerzego Podrackiego (całość) – z rekomendacji Towarzystwa Kultury Języka. Numer dopuszczenia: 39/05 (część 1) i 98/03 (część 2).

¹⁷ Podręcznik dopuszczony na podstawie recenzji rzeczoznawców: prof. dr. hab. Antoniego Grochowalskiego z rekomendacji Akademii Muzycznej w Poznaniu, prof. dr. hab. Franciszka Wesołowskiego z rekomendacji Akademii Muzycznej w Łodzi, dr. Barbary Smoleńskiej-Zielińskiej z rekomendacji Akademii Świętokrzyskiej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr. hab. Radosława Pawelca z rekomendacji Uniwersytetu Warszawskiego. Numer dopuszczenia: 51/06 (część 1) i 141/06 (część 2).

¹⁸ Podręcznik dopuszczony na podstawie recenzji rzeczoznawców: mgr Wiesławy Komady, dr. Władysława Malinowskiego, dr. Elżbiety Zwolińskiej, prof. dr. hab. Haliny Wiśniewskiej. Numer dopuszczenia: 19/06 (część 1) i (część 2). Podręcznik opracowany na podstawie *Programu nauczania muzyki dla klas 4–6 szkoły podstawowej* autorstwa Jerzego Burdzego, nr dopuszczenia: DKOS-5002-55/04.

¹⁹ Podręcznik dopuszczony na podstawie recenzji rzeczoznawców: dr. Elżbiety Zwolińskiej – z rekomendacji Uniwersytetu Warszawskiego, dr. Władysława Malinowskiego – z rekomendacji Uniwersytetu Warszawskiego, mgr Stefani Sierpińskiej – z rekomendacji

8. Małgorzata Rykowska, Zbigniew Szafko: *Muzyka. Podręcznik dla klas 4–6 szkoły podstawowej*²⁰. Gdynia: Wydawnictwo Pedagogiczne OPE-
RON Sp. z o.o., 2010, 212 s.

W tym artykule przedstawione zostaną badania dotyczące języka trzech z ośmiu obowiązujących podręczników do muzyki w klasach IV–VI:

1. Urszula Smoczyńska, Katarzyna Jakóbczak-Drażek: *Muzyka i my. Podręcznik 4; Muzyka i my. Podręcznik 5; Muzyka i my. Podręcznik 6*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne;

2. Jerzy Burdzy: *Wędrowki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 1; Wędrowki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 2*. Warszawa: Nowa Era;

3. Małgorzata Rykowska, Zbigniew Szafko: *Muzyka. Podręcznik dla klas 4–6 szkoły podstawowej*. Gdynia: Wydawnictwo Pedagogiczne OPE-
RON Sp. z o.o.

Wybrano podręczniki, które zostały wydawane w innym czasie (najstarsze w 1999 roku, najnowsze w 2010 roku), przez inne wydawnictwa (istniejące na rynku edukacyjnym od wielu dziesiętków lat, jak i te najmłodsze), cieszące się większą lub mniejszą popularnością (od jednego do dziesięciu wydań), o innej strukturze (klasycznej – jedna część podręcznika przypisana jest do konkretnej klasy szkoły podstawowej, podręcznik dwuczęściowy i jednoczęściowy – pozwalające nauczycielowi na indywidualny wybór kolejności realizowanych tematów w trzy-letnim okresie).

Wskaźnik czytelności tekstu badanych podręczników

Nieodzowną pomocą w opisie języka badanych podręczników do muzyki są szczegółowe wyniki uzyskane dotychczas przez Marię Zarębinę,

Komitetu Głównego Olimpiady Artystycznej, dr. Dariusza Rotta – z rekomendacji Uniwersytetu Śląskiego. Numer dopuszczenia: 433/03. Podręcznik jest zgodny z programem nauczania nr DKOS-5002-92/03.

²⁰ Podręcznik dopuszczony na podstawie recenzji rzeczoznawców: dr Renaty Gozdeckiej, mgr. Krzysztofa Kramka, mgr Małgorzaty Brudzyńskiej. Rok dopuszczenia: 2009. Numer dopuszczenia: 75/09/S.

Helenę Synowiec i Krystynę Gąsior²¹, odnoszące się do języka uczniów i pisanych dla nich podręczników, a także inne badania nad polszczyzną pisaną i mówioną, pozwalające na orientację w interpretowaniu badań ilościowych (niekoniecznie służących do porównań).

Jednym z możliwych opisów stopnia czytelności tekstu jest wskaźnik czytelności/komunikatywności/zrozumiałości tekstu opisany przez Bengta Sigurda²² w latach siedemdziesiątych XX wieku. Na potrzeby polszczyzny przystosowała go Maria Zarębina. Pozwala on stwierdzić, czy autorzy dostosowali poziom języka do poziomu ucznia. Ten wskaźnik badano dla różnych podręczników oraz tekstów własnych młodzieży.

Indeksy czytelności obliczono na podstawie prób losowych, obejmujących po 200 wypowiedzeń (ponad 2 000 wyrazów), według wzoru:

$$I = L_m + L_o,$$

gdzie L_m jest stosunkiem liczby wyrazów do liczby zdań (średnią liczbą wyrazów przypadających na jedno zdanie), a L_o – średnią liczbą wyrazów co najmniej dziewięcioliterowych przypadających na 100 wyrazów. Zdanie jest tu definiowane jako dowolne wypowiedzenie (od kropki do kropki lub innego znaku kończącego wypowiedzenie).

Tabela 1

Wskaźniki czytelności tekstu badanych podręczników do muzyki

Podręcznik (wydawnictwo)	Indeks czytelności I
<i>Wędrowki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 1/2</i> (Nowa Era)	31,6
<i>Muzyka. Podręcznik dla klas 4–6 szkoły podstawowej</i> (Operon)	33,0
<i>Muzyka i my. Podręcznik 4/5/6</i> (WSiP)	34,5

Różnica między najwyższym a najniższym indeksem czytelności badanych podręczników wynosi aż trzy jednostki. W latach osiemdziesią-

²¹ M. ZARĘBINA: *Rola szkoły w rozwoju języka (słownika) młodzieży*. W: „Socjolingwistyka”. Cz. 1. *Polityka językowa*. Red. W. LUBAŚ. Katowice 1977, s. 98–107; *Podręczniki do kształcenia...*

²² B. SIGURD: *Struktura języka. Zagadnienia i metody językoznawstwa współczesnego*. Przeł. Z. WAWRZYNIAK. Warszawa 1975.

tych XX wieku przebadane pod względem komunikatywności podręczniki do muzyki²³ miały następujące indeksy czytelności²⁴:

- 32,76 – klasa IV,
- 33,46 – klasa V,
- 35,41 – klasa VI.

Krystyna Gąsiorek, analizując obliczane wskaźniki, stwierdziła wówczas, że te podręczniki „nie mogą wpływać na rozwijanie języka uczniów, ponieważ [...] są nieczytelne”²⁵. Warto zauważyć, że podręczniki badane przez twórcę metody – Bengta Sigurda, miały następujące indeksy czytelności:

- 29 – klasa IV,
- 31 – klasa V,
- 33 – klasa VI.

Indeksy czytelności badanych przeze mnie podręczników mieszczą się w skali Sigurda, jedynie *Muzyka i my. Podręcznik 4/5/6* (WSiP) jest trochę trudniejszy. Należy zwrócić uwagę, że jeden z podręczników – *Muzyka. Podręcznik dla klas 4–6 szkoły podstawowej* (Operon) – jest przeznaczony dla trzech klas (IV, V i VI), drugi – *Wędrowki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 1/2* (Nowa Era) – jest dwuczęściowy, a więc także pozwala nauczycielowi na swobodę w kolejności wprowadzania określonych treści. Podręcznik *Muzyka i my. Podręcznik 4/5/6* (WSiP) – tradycyjnie – ma przypisany każdy z trzech tomów do konkretnej klasy.

Można by się spodziewać, że język na początku podręcznika (lub w jego pierwszej części) będzie mniej skomplikowany niż język na końcu podręcznika (w ostatniej części). Analiza badanych prób wykazała jednak, że skupienia wyrazów trudnych oraz długich zdań występowały losowo we wszystkich częściach podręczników, a więc podręczniki pisane są

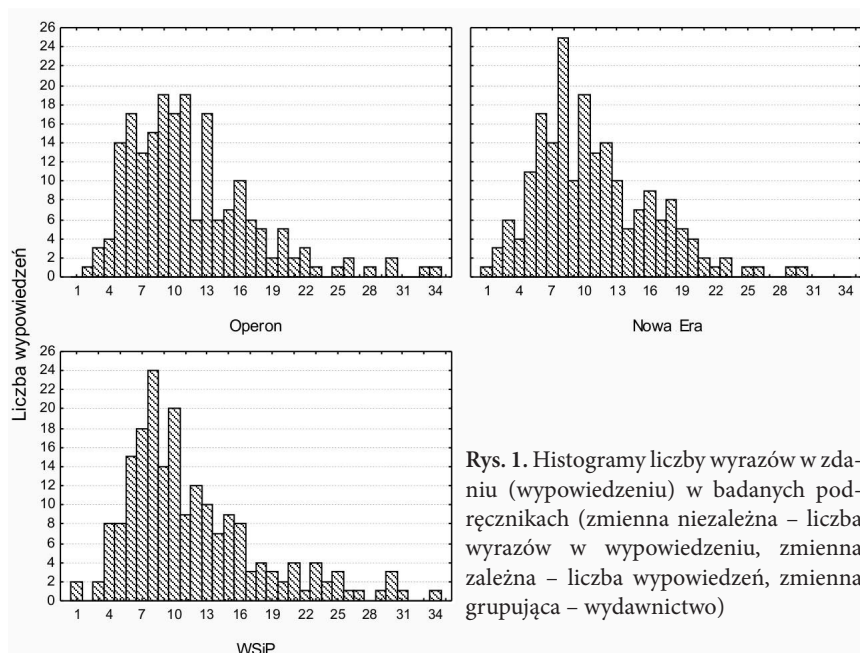
²³ E. LIPSKA, M. PRZYCHODZIŃSKA: *Muzyka. Klasa 4*. Warszawa 1984; D. MAŁKO: *Muzyka w klasie 5*. Warszawa 1981; E. LIPSKA, M. PRZYCHODZIŃSKA: *Muzyka. Klasa 6*. Warszawa 1983.

²⁴ K. GĄSIOREK: *Czytelność podręczników szkolnych...*, s. 131–134.

²⁵ Ibidem, s. 131.

„jednolitą” polszczyzną (konsekwentnie) – stopień trudności zrozumienia języka w badanych podręcznikach nie zmienia się.

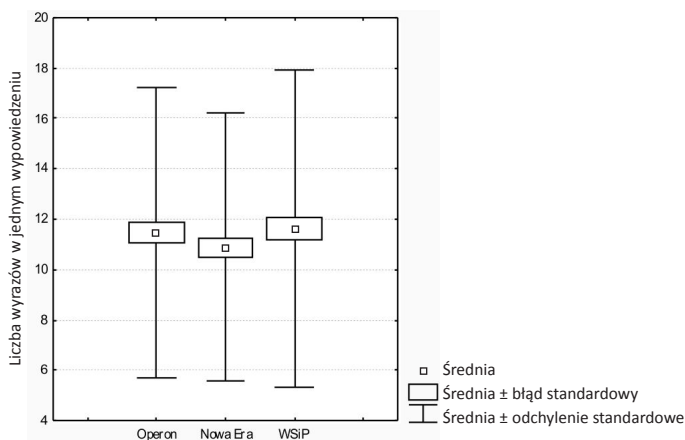
Na indeks czytelności wpływają dwie zmienne losowe, tzn. średnia długość wypowiedzi oraz średnia liczba wyrazów trudnych w zdaniu. Warto przeanalizować i porównać rozkłady tych zmiennych. Histogramy na rysunku 1 pokazują, ile zdań o określonej długości (mierzonej liczbą wyrazów w zdaniu) pojawiło się w badanych próbach.

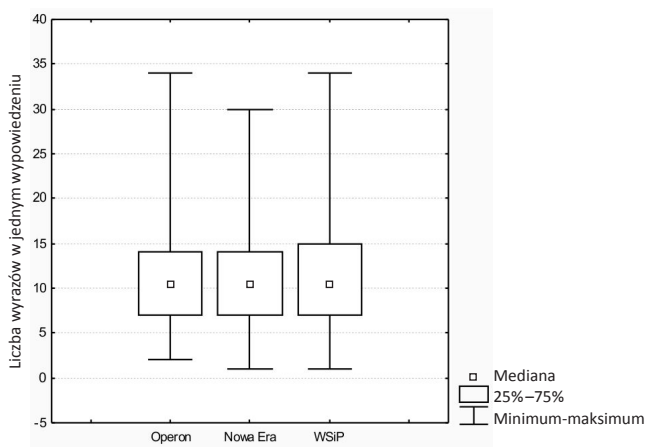
Rys. 1. Histogramy liczby wyrazów w zdaniu (wypowiedzeniu) w badanych podręcznikach (zmienna niezależna – liczba wyrazów w wypowiedzeniu, zmienna zależna – liczba wypowiedzeń, zmienna grupująca – wydawnictwo)

Z analizy rysunku 1 wynika, że w książkach *Muzyka. Podręcznik dla klas 4–6 szkoły podstawowej* (Operon) i *Wędrowki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 1/2* (Nowa Era) przeważają zdania o długości od pięciu do trzynastu wyrazów, natomiast w książce *Muzyka i my. Podręcznik 4/5/6* (WSiP) najwięcej jest zdań zawierających od sześciu do dziesięciu wyrazów.

Precyzyjnych informacji dostarczają wykresy „ramka-wąsy”, na których z reguły są widoczne rozrzuty wartości typowych względem średniej (rys. 2) lub mediany (rys. 3).

Rys. 2. Liczba wyrazów w zdaniu w badanych podręcznikach ze średnią jako punktem środkowym

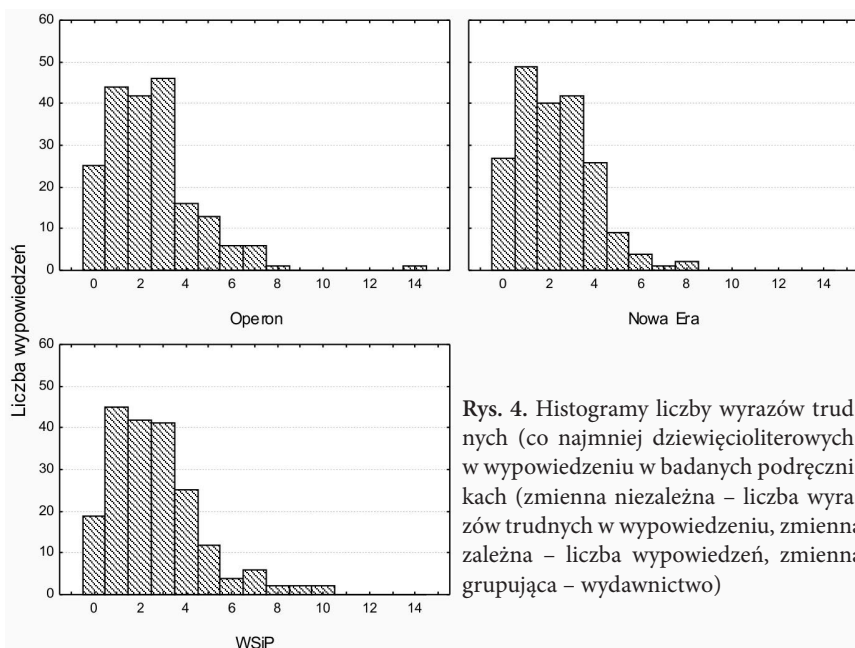
Rys. 3. Liczba wyrazów w zdaniu w badanych podręcznikach z medianą jako punktem środkowym

Na rysunku 2 przedstawiono wykresy „ramka-wąsy” dla średniej długości zdania (mierzonej liczbą wyrazów). Najwyższą średnią ma *Muzyka i my. Podręcznik 4/5/6* (WSiP), najniższą *Wędrowniki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 1–2* (Nowa Era). Prostokąty oznaczają błąd standardowy.

wy średniej, który mierzy stopień rozproszenia średnich z próby względem średniej dla populacji. Jest on nieduży i porównywalny we wszystkich trzech grupach (wynika to z tego, że we wszystkich grupach badana próba wynosiła 200 wypowiedzeń, co oznacza, że badana była duża próba). Wąsy oznaczają przedział, którego środkiem jest średnia próbkowa badanej zmiennej, natomiast długość tego przedziału jest równa podwójnemu odchyleniu standardowemu. W takim przedziale mieści się zawsze około 68% obserwacji i to są to obserwacje typowe (w odróżnieniu od obserwacji odstających i ekstremalnych).

Przedziały zaznaczone wąsami są podobne (różnica między książkami *Wędrówki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 1–2 Nowej Ery a Muzyka i my. Podręcznik 4/5/6 WSiP* wynosi niecałe dwa wyrazy), trudno więc stwierdzić istotność różnic oszacowanych średnich. Jeszcze bardziej widoczne jest to na rysunku 3, gdzie wykresy „ramka-wąsy” są wykreślone względem mediany (wartości środkowej). Prostokąty pokrywają co najmniej połowę obserwacji, wąsy pokazują pełen zakres (na każdym wąsie jest co najwyżej 25% obserwacji). Mediany są identyczne (dla każdej z trzech badanych prób mediana wynosi 10, tzn. wartość środkową stanowią zdania dziesięciowyrazowe). Jednocześnie rozrzuty omawianej zmiennej są do siebie bardzo podobne. W podręcznikach *Muzyka. Podręcznik dla klas 4–6 szkoły podstawowej* i *Wędrówki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 1–2* ponad połowa zdań ma długość od siedmiu do czternastu wyrazów. Rozrzut ten jest nieznacznie szerszy w książce *Muzyka i my. Podręcznik 4/5/6*, w której ponad połowa zdań ma długość od siedmiu do piętnastu wyrazów.

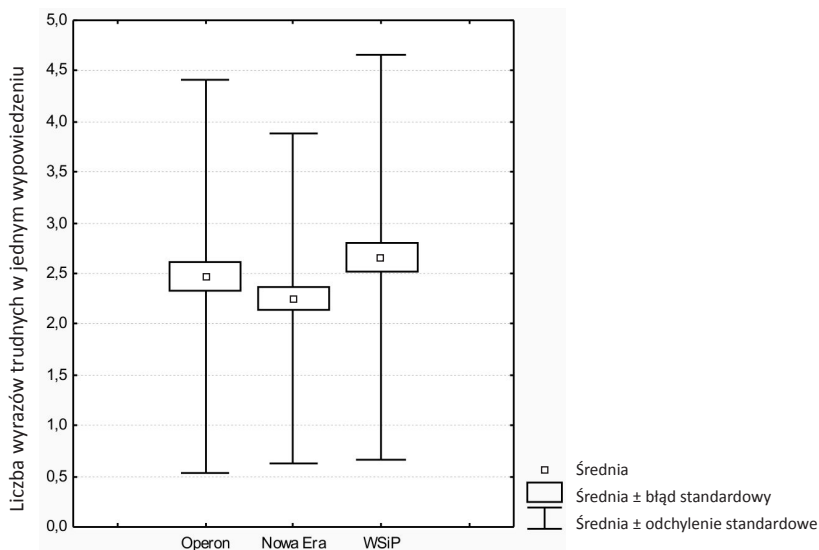
Kolejną analizowaną zmienną jest średnia liczba wyrazów trudnych, czyli co najmniej dziewięcioliterowych, przypadających na jedno zdanie. We wszystkich badanych podręcznikach najwięcej jest zdań, w których występują jeden, dwa lub trzy wyrazy trudne (rys. 4). Dość dużo jest zdań bez wyrazów trudnych (najmniej tych zdań jest w podręczniku *Muzyka i my. Podręcznik 4/5/6 WSiP* – jest to więc najtrudniejszy podręcznik).

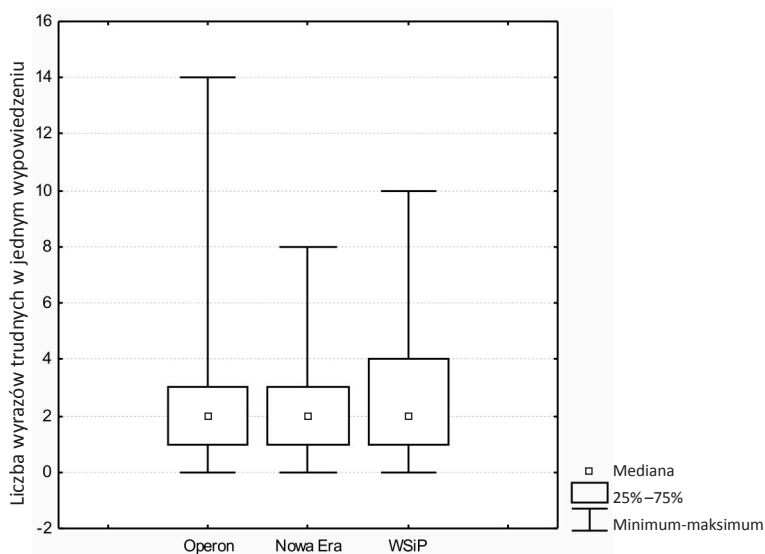
Rys. 4. Histogramy liczby wyrazów trudnych (co najmniej dziewięcioliterowych) w wypowiedzeniu w badanych podręcznikach (zmienna niezależna – liczba wyrazów trudnych w wypowiedzeniu, zmienna zależna – liczba wypowiedzi, zmienna grupująca – wydawnictwo)

Wykresy „ramka-wąsy” (rys. 5) pokazują, że średnie liczby wyrazów trudnych w jednym zdaniu są zróżnicowane (największą średnią ma *Muzyka i my. Podręcznik 4/5/6* – WSiP). Średnie te są dość dobrze oszacowane (mały błąd standardowej średniej wynika z dużej liczebności prób – 200 zdań), a przedziały wyznaczające typowe obserwacje w dużym stopniu pokrywają się.

Z kolei diagram dla mediany (rys. 6) pokazuje, że być może nie ma statystycznie istotnych różnic między podręcznikami *Muzyka. Podręcznik dla klas 4–6 szkoły podstawowej* (Operon) i *Wędrówki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 1/2* (Nowa Era). Ponad połowa zdań w tych książkach zawiera od jednego do trzech wyrazów trudnych, natomiast w książce *Muzyka i my. Podręcznik 4/5/6* (WSiP) ponad połowa zdań zawiera od jednego do czterech wyrazów trudnych. Największy rozrzut zaobserwowano w książce *Muzyka. Podręcznik dla klas 4–6 szkoły podstawowej* (Operon), gdzie pojawiło się jedno zdanie, w którym było aż czternaście wyrazów co najmniej dziewięcioliterowych. W pozostałych podręcznikach najtrudniejsze zdania zawierały osiem (*Wędrówki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 1–2* – Nowa Era) i dziesięć (*Muzyka i my. Podręcznik 4/5/6* – WSiP) wyrazów trudnych.

Rys. 5. Liczba wyrazów co najmniej dziewięcioliterowych w jednym zdaniu w badanych podręcznikach ze średnią jako punktem środkowym

Rys. 6. Liczba wyrazów co najmniej dziewięcioliterowych w jednym zdaniu w badanych podręcznikach z medianą jako punktem środkowym

Współczynnik mglistości badanych podręczników

W językoznawstwie statystycznym – oprócz indeksu czytelności tekstu – oblicza się także współczynnik mglistości. Współczynnik mglistości Gunninga, zdefiniowany jako

$$0,4 \left(\frac{\text{liczba wszystkich słów}}{\text{liczba wypowiedzi}} + 100 \cdot \frac{\text{liczba słów trudnych}}{\text{liczba wszystkich słów}} \right),$$

obliczono na podstawie piętnastu kolejnych zdań wybranych z omawianych prób losowych (próba służąca do obliczenia współczynnika mglistości musi mieć co najmniej 100 wyrazów). W zdaniach tych pominięto nazwy własne i spójniki, a za wyrazy trudne uznano słowa, które w formie podstawowej mają co najmniej cztery sylaby. Formy podstawowe to: dla części mowy odmiennych przez przypadki – mianownik liczby pojedynczej, dla czasowników – bezokolicznik, dla przysłówków – stopień równy.

Tabela 2

Współczynnik mglistości Gunninga badanych podręczników

Podręcznik (wydawnictwo)	Współczynnik mglistości Gunninga
<i>Wędrówki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 1–2</i> (Nowa Era)	7,6
<i>Muzyka. Podręcznik dla klas 4–6 szkoły podstawowej</i> (Operon)	8,5
<i>Muzyka i my. Podręcznik 4/5/6</i> (WSiP)	9,5

Współczynniki mglistości badanych podręczników do muzyki przedstawiono w tabeli 2. Ten wynik potwierdza wcześniejsze wnioski wynikające z analizy indeksu czytelności – najtrudniejszy jest język podręcznika *Muzyka i my. Podręcznik 4/5/6* (WSiP), a najłatwiejszy w książce *Wędrówki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 1–2* (Nowa Era).

Współczynnik mglistości interpretuje się jako liczbę lat nauki potrzebną do zrozumienia tekstu²⁶. Teksty w omawianych podręcznikach

²⁶ K. GĄSIÓREK, D. KRZYŻYK, H. SYNOWIEC: *Funkcje i struktura...*, s. 57; A. SERETNY: *Wskaźnik czytelności tekstu jako pomoc w określaniu stopnia jego trudności*. „LingVaria” 2006, nr 2, s. 87–98.

mogą być zatem trudne do zrozumienia dla przeciętnego ucznia klas IV–VI szkoły podstawowej.

Podsumowanie

Wysokie wartości zarówno indeksu czytelności, jak i współczynnika mglistości Gunninga są spowodowane występowaniem rozbudowanych, złożonych (często wielokrotnie) zdań oraz używaniem trudnych wyrazów (odpowiednio – więcej niż ośmioliterowych, więcej niż trzysylabowych). Specyfika przedmiotu nie pozwala na wyeliminowanie pewnych słów, które są nierozzerwalnie związane z edukacją muzyczną (np.: akompaniament, kompozycja, kompozytor, symfoniczny, instrumentalny, instrumentalista, częstotliwość, etnograficzny, improwizować, tabulatura, współbrzmienie, rezonansowy, choreograf, monofoniczny, jednogłosowy, polifoniczny, synkopowany). Wskazane byłoby, aby autorzy podręczników budowali krótsze zdania, w których występuje trudna terminologia. Przykładowo warto przyjrzeć się najdłuższym zdaniom, które pojawiły się w badanych próbach:

1. *Muzyka. Podręcznik dla klas 4–6 szkoły podstawowej* (Operon), s. 164 (33 wyrazy w zdaniu, w tym 14 wyrazów trudnych): „Do najczęstszych chorób, jakie wpływają na funkcjonowanie aparatu głosowego, zaliczamy chrypkę, bezgłos, niedomykanie strun głosowych, zapalenie krtani, oskrzeli, guzki śpiewacze (czyli przewlekłe zapalenie krtani występujące u osób nadmiernie przeciążających głos, szczególnie przy śpiewie)”

2. *Muzyka i my. Podręcznik 4* (WSiP), s. 105 (34 wyrazy w zdaniu, w tym 8 wyrazów trudnych): „Anegdota dotyczy pewnej nieprzychylnej mu recenzji opisującej koncert chóru: „Beethoven po swoim miotał się na podium dyrygenta, najpierw zmiotł świecę z fortepianu, a następnie mimochodem przewrócił chłopca z chóru, którego zadaniem było trzymać jedną ze świec”

3. *Wędrówki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 1* (Nowa Era), s. 113 (30 wyrazów w zdaniu, w tym 4 wyrazy trudne): „Aria to rodzaj pieśni śpiewanej przez jedną osobę, duet – wokalny utwór muzyczny wykonwany przez dwie osoby, a uwertura to początek przedstawienia, wstęp do opery; wykonuje się ją przed podniesieniem kurtyny”.

Wszystkie przytoczone zdania są bardzo długie i zawierają wyrazy trudne (co najmniej dziewięcioliterowe). Podkreślić należy, że w badaniach próbach zaobserwowano jedynie nieliczne błędy językowe:

1. *Wędrowniki muzyczne. Podręcznik dla klas 4–6. Część 1* (Nowa Era), s. 116: „Symboli narodowych: flagi i godła, nie można zmieniać”.

2. *Muzyka i my. Podręcznik 5* (WSiP), s. 73: „Twórca polskiej opery narodowej, sztukę pojmował jako służbę społeczną”.

3. *Muzyka i my. Podręcznik 6* (WSiP), s. 31: „11 listopada to nasze święto narodowe”.

Omówione podręczniki do nauczania muzyki w klasach IV–VI szkoły podstawowej są starannie wydane, mają bogatą szatę graficzną i są wartościowym źródłem wiedzy określonej przez *Podstawę programową*. Język tych podręczników może być jednak niezrozumiały dla przeciętnego ucznia, na co wskazują przeprowadzone badania statystyczne dotyczące frakcji poszczególnych części mowy, współczynnika mglistości i indeksu czytelności. Stopień trudności tekstów podręczników do nauczania muzyki jest bezpośrednio związany ze stosowaniem terminologii muzycznej oraz encyklopedycznym przekazem niektórych treści. Należy jednak zauważyć, że w porównaniu z podręcznikami do muzyki obowiązującymi w PRL, współczesne podręczniki są bardziej zrozumiałe dla ucznia. Wynika to z chęci dostosowania języka do możliwości czytelnika i większego urozmaicenia wprowadzanych treści.

Literatura

- GĄSIOREK K.: *Czytelność podręczników szkolnych w związku z rozwojem słownictwa uczniów*. W: „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”. T. 10. Red. L. GIŁOWA, E. POŁAŃSKI. Katowice 1990, s. 125–145.
- GĄSIOREK K.: *Wskaźnik czytelności podręczników dla klas I–III szkoły podstawowej w ujęciu diachronicznym*. W: *Podręczniki do kształcenia polonistycznego w zreformowanej szkole – koncepcje, funkcje, język*. Red. H. SYNOWIEC. Kraków 2007, s. 97–108.
- GĄSIOREK K., KRZYŻYK D., SYNOWIEC H.: *Funkcje i struktura oraz język podręczników do kształcenia zawodowego. Przewodnik dla autorów i wydawców*. Warszawa 2010.
- HAMMERL R., SAMBOR J.: *O statystycznych prawach językowych*. Warszawa 1993.
- HAMMERL R., SAMBOR J.: *Statystyka dla językoznawców*. Warszawa 1990.
- KOJS W.: *Uwarunkowania dydaktycznych funkcji podręcznika*. Warszawa 1975.

- KURCZ I., LEWICKI A., SAMBOR J., WORONCZAK J.: *Słownictwo współczesnego języka polskiego. Listy frekwencyjne*. T. 1: *Teksty popularnonaukowe*; T. 2: *Drobne wiadomości prasowe*; T. 3: *Publicystyka*; T. 4: *Proza artystyczna*; T. 5: *Dramat artystyczny*. Warszawa 1974–1977.
- ŁOBOS A.: *Język czasopism i programów telewizyjnych dla dzieci*. Katowice 2003.
- NIESPOREK B.: *Język wierszy dla dzieci (na materiale „Świerszczyka”)*. Katowice 1990.
- NIESPOREK-SZAMBURSKA B.: *Językowy obraz pór roku i tradycji kulturowych w twórczości dzieci*. Katowice 2004.
- NOCOŃ J.: *Podręcznik szkolny w dyskursie dydaktycznym – tradycja i zmiana*. Opole 2009.
- Opinie edukacyjne Polskiej Akademii Umiejętności. Prace Komisji PAU do Oceny Podręczników Szkolnych*. Red. G. CHOMICKI. T. 11. Kraków 2011.
- PISAREK W.: *Frekwencja wyrazów w prasie*. Kraków 1972.
- Podręczniki do kształcenia polonistycznego w zreformowanej szkole – koncepcje, funkcje, język*. Red. H. SYNOWIEC. Kraków 2007.
- SAMBOR J., *Badania statystyczne nad słownictwem (na materiale „Pana Tadeusza”)*. Wrocław 1969.
- SAMBORSKA I.: *Dziecko w świecie konsumpcji. Pedagogiczny wymiar zjawiska*. Bielsko-Biała 2009.
- SERETNY A.: *Wskaźnik czytelności tekstu jako pomoc w określaniu stopnia jego trudności*. „LingVaria” 2006, nr 2, s. 87–98.
- SIGURD B.: *Struktura języka. Zagadnienia i metody językoznawstwa współczesnego*. Przeł. Z. WAWRZYŃIAK. Warszawa 1975.
- SKRZYPCZAK J.: *Podręcznik szkolny – wymagania, ocena, rozbudowa, metodyka stosowana*. Poznań 2003.
- Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej*. Red. I. KURCZ, A. LEWICKI, J. SAMBOR, K. SZAFRAN, J. WORONCZAK. Kraków 1990.
- STAWOWY E.: *Wartości i manipulacje w podręcznikach szkolnych*. Kraków 1995.
- Współczesna polszczyzna mówiona w odmiennie opracowanej (oficjalnej)*. Red. Z. KURZOWA, W. ŚLIWIŃSKI. Kraków 1994.
- Z badań nad podręcznikiem szkolnym*. Red. B. KOSZEWSKA. Warszawa 1980.
- ZARĘBINA M.: *Próba statystycznej analizy słownictwa polszczyzny mówionej (synteza danych liczbowych)*. Wrocław 1985.
- ZARĘBINA M.: *Rola szkoły w rozwoju języka (słownika) młodzieży*. W: „Socjolingwistyka”. Cz. 1: *Polityka językowa*. Red. W. LUBAŚ. Katowice 1977, s. 98–107.
- ZGÓŁKOWA H., BUŁCZYŃSKA K.: *Słownictwo dzieci w wieku przedszkolnym. Listy frekwencyjne*. Poznań 1987.
- ZGÓŁKOWA H.: *Czym język za młodu nasiąknie...* Poznań 1986.
- ZGÓŁKOWA H.: *Słownictwo współczesnej polszczyzny mówionej. Lista frekwencyjna i rangowa*. Poznań 1983.
- ZGÓŁKOWA H.: *Świat w dziecięcych słowach*. Poznań 1990.
- ZGÓŁKOWIE H. i T.: *Słownictwo współczesnej poezji polskiej. Listy frekwencyjne*. Poznań 1992.

Anna Łobos

**Text legibility in selected coursebooks
for teaching music in a primary school**

S u m m a r y

The aim of the article is a comparative analysis of the language to be found in selected coursebooks for teaching music to fourth-sixth primary school graders. Randomly-chosen and representative samples of the coursebook texts were thoroughly examined. It was among others the determinant of communicativeness (text legibility and comprehensibility) that were taken into account. The results constitute an important component of statistical studies on the language of coursebooks, and broaden the linguistic as well as pedagogical knowledge.

Анна Лобос

**Читабельность текста в избранных учебниках
по обучению музыке в шестилетней польской школе**

Р е з ю м е

Целью статьи является сравнительный анализ языка избранных учебников по обучению музыке в IV-VI классах шестилетней школы. Подробно исследовались репрезентативные фрагменты текстов учебников, выбранные наугад. Был принят во внимание, в частности, показатель коммуникативности (читабельности, понятности) текста. Полученные результаты составляют важный элемент статистических исследований в области языка учебников, а кроме того, расширяют лингвистические и педагогические знания.